

Розділ 5

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2\(52\).212-217](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2(52).212-217)

УДК 657

Вигівська І.М., Барчак Т.П.

ПРОФЕСІЙНІ РИЗИКИ БУХГАЛТЕРА ТА ЇХ ОЦІНКА

Професійна діяльність бухгалтера здійснюється в межах норм професійної етики, однак постійно перебуває під впливом загроз щодо дотримання етичних норм. Це зумовлює існування суб'єктивних та об'єктивних професійних ризиків бухгалтера. Вказані ризики та їх наслідки є факторами впливу на якісні показники діяльності бухгалтера, зокрема на достовірність облікової інформації та звітності в цілому. В статті окреслено сучасні проблеми професійної діяльності бухгалтера та напрями їх вирішення в частині ідентифікації професійних ризиків та їх можливих наслідків, розрахунку ступеня професійного ризику бухгалтера (на основі запропонованої анкети для підбору облікового персоналу та розробленої матриці варіативності факторів впливу на ступінь такого ризику).

Ключові слова: професійний ризик, бухгалтер, бухгалтерський облік, наслідки ризику, достовірність фінансової звітності.

Постановка проблеми. Питання оптимізації професійних ризиків бухгалтера є завжди актуальним. Від цього залежить і репутація суб'єкта господарювання, і імідж самої бухгалтерської професії. Ціна за достовірності облікової інформації є досить високою, тому управлінська ланка будь-якого суб'єкта господарювання намагається впливати на ступінь професійного ризику своїх підлеглих, зокрема бухгалтерів, та мінімізувати його негативні наслідки для підприємства.

Виходячи з того, що управління ризиками складається з декількох етапів (ідентифікації ризику за видом і частотою виникнення, якісна оцінка ризику з врахуванням зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на нього, кількісна оцінка ступеня ризику та його ймовірних наслідків, обрання методу управління), пропонуємо дослідити найбільш проблемну ділянку в цьому процесі – кількісна оцінка професійного ризику бухгалтера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями ризиків у бухгалтерській професії займалися такі вчені: А.П. Альгін [1], І.О. Арлюко-

ва [9], А.Ш. Джангетов [2], А.П. Задков [3], І.В. Єсарєва [11], О. Королева [5], Я.В. Соколов [7], А.С. Толстова [8], Т.Є. Хірная [11], О.В. Цветкова [9], А.Є. Шевелєв [10, 11], О.В. Шевелєва [12]. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, залишаються невирішеними питання встановлення відповідальності за наслідки професійних ризиків бухгалтера та визначення організаційних заходів зниження ступеня такого ризику.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення ризиків професійної діяльності бухгалтера, ідентифікація їх ймовірних наслідків та факторів утворення, а також здійснення оцінки факторів впливу на ступінь професійного ризику бухгалтера та визначення їх впливу на якісні показники діяльності бухгалтера, зокрема на достовірність облікової інформації та фінансової звітності в цілому.

Опис основного матеріалу дослідження. Професійний ризик бухгалтера – це ймовірність завдання фінансових збитків суб'єкту господарювання власними об'єктивними рішеннями та суб'єктивними діями. Якщо об'єктивні ризики прямо не залежать від бухгалтера, то суб'єктивні – мають ряд факторів впливу, які слід ідентифікувати, оцінити та прийняти чи уникнути їх проявів. Розглянемо останні більш детально.

Одним з найбільш ефективних методів управління професійними ризиками є страхування, яке мінімізує вплив негативних нас-

© Вигівська Ірина Миколаївна, к.е.н, доц., доцент кафедри обліку і аудиту, Житомирський державний технологічний університет, м. Житомир, Україна, тел.: +3800976481006, e-mail: virina1407@gmail.com

Барчак Тетяна Петрівна, аспірант кафедри обліку і аудиту, Житомирський державний технологічний університет, м. Житомир, Україна, тел.: +380970118447, e-mail: tanya.barchak@ukr.net

лідків від дій працівника на суб'єкт господарювання та/або третіх осіб (наприклад, інвестора, який скористався недостовірною бухгалтерською звітністю). Однак, в нашій країні страхування є не досить поширеним, зокрема у професії бухгалтер. Наразі в Україні (станом на 01 вересня 2018 року) страхові компанії в застосовують страховий тариф при страхуванні професійної відповідальності від 0,1 до 5 % страхової суми (загального ліміту відповідальності за договором страхування). Розмір страхового тарифу залежить від багатьох факторів: стаж професійної діяльності, кваліфікація, обсяги надання послуг, розмір страхової суми, строк страхування тощо.

Тому задля оптимізації рівня професійного ризику бухгалтера, не витрачаючи час та кошти на пошук прийняттого договору страхування професійної відповідальності (принаймні на перший час), пропонуємо внутрішній метод управління суб'єктивними ризиками бухгалтера. Даний метод полягає у жорсткій системі підбору працівника та оцінки ймовірності понесення від його діяльності втрат підприємством.

Відповідно до цього, нами розроблено анкету для підбору облікового персоналу (зразок 1) та матрицю варіативності факторів впливу на ступінь професійного ризику бухгалтера (табл. 1). Дані розробки (анкета та матриця) є базовими складовими у розрахунку ступеня професійного ризику бухгалтера.

АНКЕТА Зразок 1

для визначення рівня кваліфікації кандидата на посаду бухгалтера (головного бухгалтера) та оцінки ступеня його професійного ризику^{*,**}

Загальні відомості

1. П.І.Б.	
2. Рік народження	
3. Громадянство	
4. Адреса проживання за паспортом	
5. Фактична адреса проживання	
6. Телефони (домашній, мобільний)	
7. Електронна пошта (e-mail)	
8. Паспорт (серія, номер, ким і коли виданий)	
9. Ідентифікаційний номер	

Відомості про кваліфікацію та стаж

11. Освіта	
------------	--

12. Спеціальність (напрямок підготовки)	
13. Кваліфікація	
14. Дата отримання кваліфікації	
15. Чи проходили ви підвищення кваліфікації?	ТАК ☐ НІ ☐
16. В якій формі проходило підвищення кваліфікації?	
17. Загальний стаж роботи	
18. Стаж роботи в даній галузі	
19. Назва структурного підрозділу, де працювали	
20. Посада(и), яку займали	
21. Тривалість роботи за останнім місцем працевлаштування	
22. Причина звільнення	

Інші відомості

23. Чи несли ви у своїй практиці відповідальність за результати своєї діяльності?	ТАК ☒ НІ ☐
24. В якій формі?	
25. В якому розмірі?	
26. Чи мали ви судимість за корисливі злочини?	ТАК ☐ НІ ☐
27. Чи укладали ви в своїй практиці договір про професійну відповідальність?	ТАК ☐ НІ ☐
28. Чи здійснюєте ви самостійне страхування професійної відповідальності?	ТАК ☐ НІ ☐
29. Чи були за останні 5 років заявлені вимоги від осіб, яким було завдано збитків внаслідок вашої професійної діяльності?	ТАК ☐ НІ ☐
30. Вкажіть кількість заявлених вимог за останні 5 років	
31. Чи розглядалися такі вимоги в судовому порядку?	ТАК ☐ НІ ☐
32. Вкажіть суми збитків, які зазнало підприємство або страховик, за заявленими вимогами (судовими рішеннями)	

**Надання недостовірної або неповної інформації про себе дає право підприємству-роботодавцю відмовити у прийнятті на роботу або при наступному виявленні прихованої інформації дає підстави у достроковому розірванні/припиненні дії трудового договору (угоди, контракту).*

***Заповнення цієї Анкети не зобов'язує сторони укладати трудовий договір (угоду, контракт), проте у разі його укладання відомості даної Анкети стають невід'ємною частиною такого договору.*

Таблиця 1

Матриця варіативності факторів впливу на ступінь професійного ризику бухгалтера

№ з/п	Фактори впливу визначені анкетой	Варіанти відповіді та оцінка факторів впливу на ступінь професійного ризику бухгалтера			
		3	4	5	6
1	Освіта (к ₁)	Вища (0 %)	Незакінчена вища (50 %)	Середня (75 %)	Незакінчена середня (100 %)
2	Спеціальність (напрямок підготовки) (к ₂)	«Облік і аудит», «Облік і оподаткування» (0 %)	Інші економічні напрями підготовки (50 %)	Юридичний напрямок підготовки (75 %)	Інші напрями підготовки (100 %)
3	Кваліфікація (к ₃)	Диплом магістра, спеціаліста (0 %)	Диплом бакалавра (50 %)	Свідоцтво про проходження курсів бухгалтера (75 %)	Відсутня
4	Дата отримання кваліфікації (к ₄)	Після 2000 року (0 %)		До 2000 року (100 %)	
5	Чи проходили ви підвищення кваліфікації? (к ₅)	Так (0 %)		Ні (100 %)	
6	В якій формі проходило підвищення кваліфікації? (к ₆)	Отримання свідоцтва експерта, сертифікатів САР/СІРА, АССА, СІМА тощо, сертифікату аудитора (0 %)	Участь у семінарах, які проводять податкові органи, органи соціального страхування та статистики та інші органи, які здійснюють регулювання господарською діяльністю підприємства (50 %)	Разові курси, які проводять консультаційні, аудиторські або консалтингові фірми, разова участь у науково-практичній конференції (75 %)	Самостійне опрацювання матеріалів з питань обліку, оподаткування, складання та подання звітності (100 %)
7	Загальний стаж роботи (к ₇)	Більше 10 років (0 %)	5-10 років (50 %)	До 5 років (75 %)	Відсутній (100 %)
8	Стаж роботи в даній галузі (к ₈)	Більше 10 років (0 %)	5-10 років (50 %)	3-5 років (75 %)	До 3-х років або відсутній (100 %)
9	Назва структурного підрозділу, де працювали (к ₉)	Бухгалтерія (0 %)	Відділи внутрішнього контролю, планування, маркетингу, фінансово-аналітичний відділ (50 %)	Відділ кадрів, секретаріат, інші адміністративні підрозділи (75 %)	Інші підрозділи підприємства (100 %)
10	Посада(и), яку займали (к ₁₀)	Бухгалтер, головний бухгалтер (0 %)	Контролер, аудитор, економіст та ін. (50 %)	Спеціаліст з діловодства, юрисконсульт (75 %)	Технолог, технічний персонал, ін. (100 %)
11	Тривалість роботи за останнім місцем працевлаштування (к ₁₁)	Більше 5 років (0 %)	3-5 років (50 %)	1-3 років (75 %)	До 1 року (100 %)
12	Причина звільнення (к ₁₂)	За власним бажанням (0 %)	Скорочення кадрів підприємства, догляд за дитиною віком до 1-3х років тощо (50 %)	Недотримання умов колективного договору, трудових угод (контрактів) (75 %)	Недотримання у діяльності вимог законодавства (100 %)
13	Чи несли ви у своїй практиці відповідальність за результати своєї діяльності? (к ₁₃)	Ні (0 %)		Так (100 %)	

Продовження табл. 1

14	За яким видом юридичної відповідальності? (k ₁₄)	Дисциплінарна (0 %)	Матеріальна (50 %)	Адміністративна (75 %)	Кримінальна (100 %)
15	В якому розмірі було визнано вашу відповідальність? (k ₁₅)	До 1000 грн. (0 %)	1000-5000 грн. (50 %)	5000-10000 грн. (75 %)	Більше 10000 грн. (100 %)
16	Чи мали ви судимість за корисливі злочини? (k ₁₆)	Ні (0 %)		Так (100 %)	
17	Чи укладали ви в своїй практиці договір про професійну відповідальність? (k ₁₇)	Так (0 %)		Ні (100 %)	
18	Чи здійснюєте ви самостійне страхування професійної відповідальності? (k ₁₈)	Так (0 %)		Ні (100 %)	
19	Чи були за останні 5 років заявлені вимоги від осіб, яким було завдано збитків внаслідок вашої професійної діяльності? (k ₁₉)	Ні (0 %)		Так (100 %)	
20	Вкажіть кількість заявлених вимог за останні 5 років (k ₂₀)	Заявлені вимоги відсутні (0 %)	1 заявлена вимога (50 %)	1-5 заявлених вимог (75 %)	Більше 5 заявлених вимог (100 %)
21	Чи розглядалися такі вимоги в судовому порядку? (k ₂₁)	Ні (0 %)		Так (100 %)	
22	Чи були задоволені в судовому порядку заявлені вимоги? (k ₂₂)	Ні (0 %)		Так (100 %)	
23	Вкажіть суми збитків, які зазнало підприємство або страховик, за заявленими вимогами (судовими рішеннями) (k ₂₃)	До 10000 грн. (0 %)	10000-50000 грн. (50 %)	50000-100000 грн. (75 %)	Більше 100000 грн. (100 %)

Умовні критерії оцінки ступеня професійного ризику бухгалтера за окремим фактором впливу:

0 % - ймовірність виникнення професійного ризику бухгалтера мінімізоване (низький ступінь ризику);

50 % - ймовірність виникнення професійного ризику бухгалтера незначна (середній ступінь ризику);

75 % - ймовірність виникнення професійного ризику бухгалтера носить критичний характер (високий ступінь ризику)

100 % - ймовірність виникнення професійного ризику бухгалтера неминуче (дуже високий ступінь ризику)

Матриця містить можливі варіанти відповідей опитуваного та оцінку ймовірності (умовні критерії оцінки) їх впливу на виникнення професійного ризику за відповідною кандидатурою на посаду бухгалтера. При розрахунку ступеня професійного ризику бухгалтера необхідно враховувати наступні фактори впливу (k): освіту, спеціальність (напрямок підготовки), кваліфікацію та дату її отримання; загальний стаж роботи та стаж професійної діяльності як обліковця; попередню посаду та тривалість роботи за останнім місцем працевлаштування, причину звільнення; факти відповідальності за результати діяльності, форму та розмір відповідальності; наявність судимості за корисливі злочини; факти укладання договору

про професійну відповідальність та самострахування; наявність та кількість заявлених вимог за останні 5 років від осіб, яким було завдано збитків внаслідок професійної діяльності; факти розгляду таких вимоги в судовому порядку та відповідні розміри збитків.

В цілому, нами ідентифіковано двадцять три фактори, що викликають виникнення професійного ризику бухгалтера або підвищують його ступінь. Тому дотримуючись положень теорії ймовірності та основного принципу комбінаторики, можемо розрахувати кількість варіантів визначення ступеня професійного ризику за наступною формулою:

$$K_{\text{вар}} = k_1 \times k_2 \times k_3 \times k_4 \times k_5 \times \dots \times k_{23}, (1)$$

де k₁...k₂₃ – окремий фактор впливу на ризик.

Позначимо k як окремий фактор впливу на ступінь професійного ризику бухгалтера (від двох до чотирьох варіантів відповідей) та визначено кількість варіантів ($K_{\text{вар}}$) рівня професійного ризику бухгалтера: $K_{\text{вар}} = 4 \times 4 \times 4 \times 2 \times 2 \times 4 \times 4 \times 4 \times 4 \times 4 \times 4 \times 2 \times 4 \times 4 \times 2 \times 2 \times 2 \times 4 \times 2 \times 4 = 137438953472$ варіантів.

Таки чином, враховуючи велику кількість варіантів ступеня професійного ризику за вищенаведеною матрицею (табл. 1), а також для цілей прийняття на роботу найоптимальнішої кандидатури на посаду бухгалтера (головного бухгалтера) або ж відхилення конкретної кандидатури, нами запропоновано обчислювати показник ступеня професійного ризику бухгалтера ($C_{\text{прб}}$), який визначається як середня арифметична:

$$C_{\text{прб}} = \frac{\sum_{i=1}^N n}{N}, \quad (2)$$

де n – критерій оцінки ступеня професійного ризику бухгалтера за окремим фактором (%); N – кількість факторів (від 1 до 23) відповідно до матриці.

Слід також зазначити, що обчислення даного показника доцільно не лише при прийнятті на роботу (встановленні відповідності кандидатури на посаду бухгалтера за ідентифікованими факторами ризику), але й при тестуванні вже працевлаштованих облікових працівників.

Отже, для встановлення ступеня професійного ризику та можливості прийняття особи на посаду бухгалтера розглянемо, як приклад, наступну ситуацію: анкету для визначення рівня кваліфікації кандидатури на посаду бухгалтера заповнила фізична особа, яка має вищу юридичну освіту (за рівнем кваліфікації спеціаліст), з моменту отримання диплому (1999 р.) підвищення кваліфікації не проходила. Загальний стаж роботи – 7 років, з яких 2 роки працювала касиром, за останнім місце роботи працювала 1

рік на посаді юрисконсульта, звільнилась за власним бажанням. Кандидат на посаду мав матеріальну відповідальність в розмірі 368 грн., проте судимостей не мав, договір про професійну відповідальність не укладав, хоча здійснював страхування професійних ризиків. Заявлених вимог від осіб, яким було завдано збитків внаслідок його професійної діяльності, немає.

При аналізі відомостей кандидатури на посаду головного бухгалтера визначено ступінь професійного ризику: $C_{\text{прб}} = (0+75+0+100+100+100++50+100+75+75+75+0+100+50+0+0+100+0+0+0+0+0) : 23 = 43,48 \%$, що говорить про незначну ймовірність виникнення професійного ризику; можна прийняти рішення про прийняття такої особи на роботу в бухгалтерську службу.

Отже, запропонований методичний підхід до оцінки ступеня професійного ризику бухгалтера є внутрішнім методом управління ризиками, який дозволяє уникнути негативних наслідків ризику через відмову у прийнятті на роботу або ж прийняти оцінений рівень ризику працевлаштованого бухгалтера та погодитись з ймовірними наслідками його роботи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проведене дослідження дозволило запропонувати удосконалення порядку прийняття на посаду облікового працівника через жорстку систему підбору працівника та оцінки ймовірності понесення підприємством від його професійної діяльності втрат, яка включає розроблені анкету підбору облікового персоналу і матрицю варіативності факторів, що впливають на рівень професійного ризику бухгалтера, методичний підхід до розрахунку ступеня ризику (за кожним кандидатом на посаду) та шкалу його значень. Наведені пропозиції можна впровадити в страхову діяльність вітчизняних страхових компаній для визначення ступеня професійного ризику фахівців з бухгалтерського обліку при страхування даного виду ризику при страхуванні професійної відповідальності бухгалтера.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Алгин. – М.: Мысль, 1989. – 187 с.
2. Джангетов А.Ш. Учет и оценка экономических рисков хозяйствующего субъекта: на примере предприятий электрических сетей: Автореф. дис... канд. эконом. наук: 08.00.12 / А. Ш. Джангетов. – Москва, 2004. – 24 с.
3. Задков А.П. Фактор риска в сельском хозяйстве [Текст] / А. П. Задков; Рос. акад. с.-х. наук. Сиб. отд.-ние. Сиб. НИИ экономики сел. хоз-ва. – Новосибирск : СО РАСХН, 1998. – 263 с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-ХІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
5. Королева О. Чужой среди своих. Аутсорсинг бухучета: клиенты, риски, выгоды / О. Королева // Office Magazine. – 2008. – № 7 (июль). – С. 6-11.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

7. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: [Учебн. пособ. для вузов.] [Электронный ресурс] / Я.В. Соколов – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с. – Режим доступа: http://88.86.72.250/htmldb/492/chapter_70.html
8. Толстова А.С. Бухгалтерские риски и их влияние на достоверность бухгалтерской отчетности: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.12 / А. С. Толстова. – Йошкар-Ола, 2009. – 20 с.
9. Цветкова Е.В., Арлюкова И.О. Риски в экономической деятельности: учеб. пособие. – Спб.: ИНВЭСЭП, 2002.
10. Шевелев А.Е. Риски в бухгалтерском учете: учебное пособие / А.Е. Шевелев, Е.В. Шевелева. – М.: КНОРУС, 2007. – 280 с.
11. Шевелев А.Е., Есарева И.В., Хирная Т.Е. К вопросу о взаимоотношениях сторон при аутсорсинге бухгалтерского учета [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.univercons.ru/univercons_statya.html.
12. Шевелева Е.В. Налоговый риск в бухгалтерском учете предприятия: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.12 / Е. В. Шевелева. – Казань, 2000 – 20 с.

REFERENCES

1. Al'gin, A.P. (1989). Risk i yego rol' v obshchestvennoy zhizni [Risk and its role in public life]. M.: Mysl' [in Russian].
2. Dzhangetov, A.Sh. (2004). Uchet i otsenka ekonomicheskikh riskov khozyaystvuyushchego sub'yekta: na primere predpriyatiy elektricheskikh setey [Accounting and assessment of economic risks of an economic entity: on the example of enterprises of electrical networks]. Extended abstract of candidate's thesis. Moskva [in Russian].
3. Zadkov, A.P. (1998). Faktor riska v sel'skom khozyaystve [The risk factor in agriculture]. Novosibirsk: SO RASKHN [in Russian].
4. Kodeks pro administratyvni pravoporushennya vid 7 grudnya 1984 r. № 8073-XIII [The Code of Administrative Violations from July 7 1984, № 8073-XIII]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
5. Koroleva, O. (2008). Chuzhoy sredi svoikh. Outsorsing bukhucheta: kliyenty, riski, vygody [Stranger among his own. Outsourcing of accounting: clients, risks, benefits]. Office Magazine, 7, 6-11 [in Russian].
6. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy vid 5 kvitnya 2001 r. № 2341-III [The Criminal Code of Ukraine from April 5 2001, № 2341-III]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
7. Sokolov, Ya.V. Bukhgalterskiy uchet: ot istokov do nashikh dnei [Accounting: from the sources to our days]. M.: Audit, YUNITI. Retrieved from: http://88.86.72.250/htmldb/492/chapter_70.html [in Russian].
8. Tolstova, A.S. (2009). Bukhgalterskiye riski i ikh vliyaniye na dostovernost' bukhgalterskoy otchetnosti [Accounting risks and their impact on the reliability of financial statements]. Extended abstract of candidate's thesis. Yoshkar-Ola [in Russian].
9. Tsvetkova, Ye.V., & Arlyukova, I.O. (2002). Riski v ekonomicheskoy deyatel'nosti [Risks in economic activity]. Spb.: INVESEP [in Russian].
10. Shevelev, A.Ye. (2007). Riski v bukhgalterskom uchete [Risks in accounting]. M.: KNORUS [in Russian].
11. Shevelev, A.Ye., & Yesareva, I.V., & Khirnaya, T.Ye. (n.d.). K voprosu o vzaimootnosheniyakh storon pri outsorsinge bukhgalterskogo ucheta [On the issue of the relationship between the parties in accounting outsourcing]. Retrieved from: http://www.univercons.ru/univercons_statya.html [in Russian].
12. Sheveleva, Ye.V. (2000). Nalogovyy risk v bukhgalterskom uchete predpriyatiya [Tax risk in the company's accounting]. Extended abstract of candidate's thesis. Kazan' [in Russian].

Одержано 12.09.2018 р.